

Многія прыказкі маюць структуру складанага сказа. І тады, як правіла, у размоўным стылі, у мове персанажаў, назіраецца скарачэнне другой часткі: *[Бабкоў] зрабіў вывад, што заносіць лічбу ў падпісны ліст. Поп кінуўся да стала, каб спыніць старшыню, бо што запісана няром...* (Трывожнае шчасце); *Я рахунак крыўды не вяду. Да таго ж лічу, народная прыказка вельмі мудрая: «Хто старое памяне...»* (Не верце цішыні); *Што адказаць такому нахабніку? Паддайся такому: пусці свінню пад стол...* (Губернатар); *Кандрат Крапіва і Пятро Глебка трымалі шафёраў. Дарагая раскоша – 800 рублёў у месяц. Але што зробіш – назваўся груздом...* (Начныя ўспаміны).

Як відаць з усіх прыведзеных прыкладаў, прыказкі ў творах Івана Шамякіна выконваюць своеасаблівую ролю, маюць пэўнае прызначэнне. Шматлікія з іх выкарыстаны творча, эфектыўна.

КАНЦЭПТУАЛЬНАЯ СКІРАВАНАСЦЬ АПОВЕСЦІ ПРА ВАЙНУ 1940 – 1970- Х ГГ. У ТВОРЧАСЦІ І. ШАМЯКІНА

Т. Р. Багарадава

*Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт,
Вул. Стралецкая, 4, 211400, Полацк, Віцебская вобл., Беларусь,
bogoradova1974@yandex.ru*

На аснове аналізу аповесцяў на ваенную тэму выдатнага беларускага пісьменніка Івана Шамякіна ў артыкуле сцвярджаецца думка аб тым, што для айчынай літаратуры стала наватарствам раскрыццё І. Шамякіным тэмы функцыянавання гарадскога падполля. Даказана, што эстэтычны ідэал І. Шамякіна складае спалучэнне дзелавых якасцей, практычнасці з рамантычнай узнёсласцю, высокімі мэтамі. Пераадоленне плоскаснасці ў апісанні, адлюстраванне рэальнай ролі чалавека ў гісторыі, пашырэнне паняцця тыповых абставін у

перыяд 1940 – 1970-х гг. у творчасці пісьменніка з’яўляюцца фактарамі стварэння па-мастацку новай аповесці.

Ключавыя словы: Іван Шамякін; аповесць; ваенная тэма; эстэтычны ідэал.

Беларускія пісьменнікі, народжаныя ў 1920 – 1940-я гг., чыё юнацтва або дзяцінства прыпала на час Вялікай Айчыннай вайны, былі найбольш успрымальнымі да гістарычных зрухаў. Яны больш аператыўна, чым старэйшыя папличнікі, рэагавалі на змены ў грамадстве, звязаныя з «хрушчоўскай адлігай» пасля 1956 г., і стварылі ўласную інтэрпрэтацыю ваеннай рэчаіснасці. Пісьменнікі былі канцэптуальна скіраваныя на тое, каб у іх творчасці ваенная аповесць хутчэй пазбаўлялася элементаў фрагментарнасці, схематызму, павярхоўнай рамантызацыі падзей на карысць паглыблена-рэалістычнага, а затым экзістэнцыйнага паказу ваенных сітуацый, узмацнення псіхалагічнага пачатку. Гэты працэс абнаўлення ішоў паступова, эвалюцыйна, па-рознаму для кожнага з аўтараў.

Адзін з вядучых беларускіх майстроў слова, Іван Шамякін (1921–2004) у 1945 г. дайшоў да Германіі, пасля чаго стварыў аповесць «Помста» (1945). І. Навуменка пісаў: «Можна сказаць, што, пачынаючы з “Помсты”, вызначыўся напрамак творчых пошукаў пісьменніка. І. Шамякіна найбольш цікавіць станаўленне характару, духоўнага вобліку яго сучасніка» [8, с. 8]. Аповесць была пачатковым досведам прэзентацыі ў раскрыцці ваеннай тэмы, падступам да напісання пазнейшых твораў з аўтарскімі мастацкімі канстантамі: вострым сюжэтам, наяўнасцю канфліктных сітуацый, псіхалагічнай заостранасцю мастацкіх характараў. У «Помсце» І. Шамякін апасродкавана (праз успрыняцце бацькі нямецкага оберлейтэнанта Генрыха Візэнера) даў лагічнае асэнсаванне ідэалогіі фашызму: *«Вы вызвалілі нас ад тыраніі Гітлера. Я сацыял-дэмакрат. Я ўвесь час быў супроць палітыкі нацыянал-сацыялістаў»* [8, с. 51]. Адсюль вынікае думка пра салідарнасць сумленных людзей, а ідэя гуманізму ўвасабляецца ў гераічным маральным учынку маёра

Раманенкі, бо подзвіг салдата заключаецца ў змаганні з ворагам без сляпой помсты.

Эвалюцыя персанажа ў мастацкай практыцы І. Шамякіна адбывалася разам з паглыбленнем рэалістычнага пачатку твораў. Кампазіцыю аўтабіяграфічнай пенталогіі І. Шамякіна «Трывожнае шчасце» (1956–1963) А. Бачароў [2] назваў канцэнтрычнай: у ёй падзеі лакалізуюцца вакол адной або некалькіх галоўных асоб. А. Бельскі адзначаў: «Стыль пісьменніка ў “Трывожным шчасці” ўражае шырынёй дыяпазону, ён спалучыў вытанчаны лірызм і рэалістычна-аналітычнае даследаванне жыцця, псіхалогіі чалавека» [3]. У першай апавесці «Непаўторная вясна» (1956) раскрыта характэрная адарванасць рамантычнай асобы Пятра Шапятовіча ад рэальнага жыцця: *«Ён, як і шмат хто з яго равеснікаў, пражнуў гераічнага подзвігу і лічыў, што героем можна стаць толькі на вайне»* [9, с. 38]. У апавесці «Начныя зарніцы» (1957) пісьменнік узмацніў разгалінаванасць сюжэта. Саша з малым дзіцём праходзіць праз выпрабаванні акупацыі. Пісьменнік узяў тэму выжывання жанчыны ва ўмовах ваеннага быцця, яе маральнага подзвігу як жонкі, маці, грамадзянкі, тым самым распачаў адлюстраванне ў айчынай літаратуры праблемы «жанчына і вайна», што знайшла працяг у творчасці А. Васілевіч, І. Навуменкі, А. Адамовіча, В. Быкава, С. Алексіевіч і інш. У апавесці «Агонь і снег» (1958) – трэцяй частцы пенталогіі «Трывожнае шчасце» – І. Шамякін увасобіў *дзённікавую форму* адлюстравання падзей вайны. С. Андрэюк адзначаў: «Твор вылучаецца праўдзівасцю, высокай культурай псіхалагічнага аналізу, з сюжэтна-кампазіцыйнага боку – нязвыклай для Шамякіна прастатой і непасрэднасцю» [1, с. 80]. У параўнанні з папярэднімі творамі, падыход І. Шамякіна да паказу натуралізму вайны, змены светапоглядных арыентацый маладога чалавека пад уплывам ваеннага кантэксту характарызуецца наватарствам. С. Андрэюк даў наступную ацэнку апавесці: «Вастрыня ўспрымання сучаснасці <...> ніколі не прытупілася. Багацце тэм, разнастайны жыццёвы матэрыял, вострыя сучасныя канфлікты» [2, с. 9]. У згодзе з традыцыямі баталістыкі, І. Шамякін звярнуўся

да разгляду «акопнай» тэмы, шараговых салдацкіх будняў і натуральных чалавечых пачуццяў: «*Страх, агідны, ганебны страх, які я перажываў у першым баі <...>. У чаканні залпу ўсё адно дрыжэў, напружана звінеў у цэле кожны мускул, кожны нерв*» [9, с. 233]. Па словах В. Локун, «ваеннае жыццё не перайначыла характар Пятра Шапятавіча, але яно з'явілася як бы каталізатарам, які паскорыў працэс яго станаўлення як сацыяльна і духоўна значнай асобы. Шапятавіч сур'ёзна пачынае задумвацца над супярэчлівымі пытаннямі быцця» [6, с. 12-13]. Такім чынам, добрае веданне псіхалогіі чалавека ў экстрэмальнай сітуацыі і праўдзівае адлюстраванне ваенных рэалій (І. Шамякін у час вайны служыў пад Мурманскам) вылучае твор «Агонь і снег» з шэрагу напісаных раней аповесцей пенталогіі. Твор «Пошукі сустрэчы» (1959) мае больш белетрыстычны сюжэт, тут выкарыстаны прыгодніцкія сітуацыі (напрыклад, паказ прарыву штабістаў). Гэта аповесць у мастацкіх адносінах саступае папярэднім часткам пенталогіі, бо, як і твор «Начныя зарніцы», не звязана з асабістым вопытам аўтара. Заключная частка пенталогіі «Мост» (1963) адлюстроўвае вяртанне людзей да мірнага жыцця. Крытыка лічыла гэтую аповесць самастойным творам, бо, па словах В. Каваленкі, яна «набліжана да рэальнай плыні жыцця» [5, с. 109]. Сувязь дадзенага твора з падзеямі вайны назіраецца ў тым, што ў людской свядомасці памяць пра яе наступствы жывая. С. Майхровіч адзначаў: «Салдат пераможцам вярнуўся з фронту. Жыццё яго чакала нялёгкае, хоць і скончылася вайна» [7, с. 101]. Пэўны ўплыў метаду сацрэалізму (галоўны герой не імкнецца крытычна ўспрымаць рэчаіснасць, часта абыходзіць жыццёвыя канфлікты, безаглядна верыць у «светлае заўтра») заўважаюцца і ў гэтай аповесці, што, тым не менш, не знізіла вялікай папулярнасці ўсёй пенталогіі «Трывожнае шчасце» ў савецкага чытача.

Адлюстраваннем падзей Першай сусветнай вайны зрабілася аповесць І. Шамякіна «Першы генерал» (1970). На фоне гераізацыі персанажаў пісьменнік раскрыў трагічны бок вайны 1914–1918 гг., яе наступстваў для простага чалавека, вымушанага быць выгнаннікам.

У перыяд 1970-х гг. І. Шамякін у жанры аповесці ў чарговы раз звярнуўся да тэмы Вялікай Айчыннай вайны і на ясна новым узроўні раскрыў вобраз жанчыны ў кантэксце ваеннага быцця. Гераічнае ў канкрэтных учынках персанажаў адлюстроўваюць аповесці «Шлюбная ноч» (1975) і «Гандлярка і паэт» (1976), дзе пісьменнік драматычна абвастрыў у сюжэце вобраз-тып жанчыны з дзіцём на руках. В. Каваленка адзначыў пэўную інтрыгу ў белетрыстычных назвах згаданых твораў, падкрэсліў вылучанае І. Шамякіным спалучэнне кантрасных жыццёвых з’яў «як асабліваць і закон вайны» [5, с. 190]. Складаным і супярэчлівым, жыццёвым атрымаўся вобраз Вольгі Ляновіч з аповесці «Гандлярка і паэт», пра які В. Каваленка пісаў: «Зроблены крок у напрамку далейшай дэмакратызацыі літаратурнага героя ў беларускай прозе пра вайну» [5, с. 191].

Такім чынам, трэба адзначыць, што ў айчыннай літаратуры наватарствам стала раскрыццё І. Шамякіным тэмы функцыянавання гарадскога падполля.

Эстэтычны ідэал І. Шамякіна складае спалучэнне дзелавых якасцей, практычнасці з рамантычнай узнёсласцю, высокімі мэтамі. Пераадоленне плоскаснасці ў апісанні, адлюстраванне рэальнай ролі чалавека ў гісторыі, пашырэнне паняцця тыповых абставін у перыяд 1940 – 1970-х гг. у творчасці пісьменніка з’яўляюцца фактарамі стварэння па-мастацку новай аповесці.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Андраюк С. А. Жыццё. Літаратура. Героі. Мінск: Навука і тэхніка, 1973.
2. Андраюк С. Творчасць і біяграфія // Роднае слова. 2008. № 3. С. 7–10.
3. Бельскі А. Каханне, маладосць і трывогі сэрца [Электронны рэсурс] // Литмир. 2011. Рэжым доступу: <https://www.litmir.me/br/?b=205284&p=1>. Дата доступу: 27.01.2020.

4. Бочаров А. Чем жива литература: Современность и литературный процесс. М.: Советский писатель, 1986.
5. Каваленка В. А. Іван Шамякін: нарыс жыцця і творчасці. Мінск: Народная асвета, 1980.
6. Локун В. І. Маральна-філасофскія пошукі беларускай ваеннай і гістарычнай прозы: 1950–1960-я гг. Мінск: Навука і тэхніка, 1995.
7. Майхровіч С. Іван Шамякін: нарыс жыцця і творчасці. Мінск: Мастацкая літаратура, 1978.
8. Шамякін І. Збор твораў: у 5 т. Мінск: Беларусь, 1965. Т. 1: Помста. Глыбокая плынь. Апавяданні.
9. Шамякін І. Трывожнае шчасце. Мінск: Оракул, 1995.

ШМАТГГРАННАСЦЬ АСОБЫ І ТВОРЧАЙ СПАДЧЫНЫ ІВАНА ШАМЯКІНА

А. У. Барычэўская

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
вул. К. Маркса, 31, 220050, Мінск, Беларусь,
borichevskaya_2002@mail.ru,
Навуковы кіраўнік: Шамякіна С.В.,
дацэнт кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства,
кандыдат філалагічных навук*

У артыкуле разглядаюцца аспекты біграфіі і творчага шляху народнага пісьменніка БССР Івана Шамякіна. Сцвярджаецца думка аб тым, што менавіта такія якасці, як уменне пісьменніка заўсёды быць накіраваным у сваёй творчасці на самыя набалелыя і характэрныя з’явы часу, пісаць пра тое, што найбольш хвалявала ў дадзены момант чытача, апісваць жыццё кожнага свайго героя так, як быццам ён